

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. II. De perspicuitate.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

quam Latine: quomodo & illa Attica anus ¹Theophrastum hominem alioqui disertissimum, annotata unius affectatione verbi, hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod *nimum Attice* loqueretur. Et in Tito Livio miræ facundiæ viro putat inesse Pollio Asinius ²quandam *Patavinitatē*. Quare, si fieri potest, & verba omnia, & vox, hujus alumnum urbis oleant, ³ut oratio Romana plane videatur, non ⁴civitate donata.

¹ *Theophrastum.*] Hic *Theophrastus Lesbicus* erat, sed Athenis Arist. audivit, atque ex divina facundia *Theophrastus* est appellatus, cum antea *Tyrtamus* diceretur. *Turneb.*

² *Quandam Patavinitatē.*] Id est, quandam *phrasim* quæ redolebat potius *Patavium* quam Romam. sic Cic. finxit *Appietatem* & *Lentulitatem*. Sic *Philelphus* dixit *Quintilianum* redolere *Hisp-*

panitatē. Idem.

³ *Ut oratio Romana, &c.*] *Mazarius* in *Paneg.* Neque enim ignoro quanto inferiora nostra sint ingenia Romanis: si quidem Latine & diserte loqui illis ingeneratum est, nobis elaboratum. *Purb.*

⁴ *Civitate donata.*] *Metaphora* est ducta à *civibus naturalibus*, & *ascriptitiis*, qui in *civitatem* recipiuntur. *Turneb.*

CAP. II.

De perspicuitate.

Perspicuitas in verbis præcipuam habet proprietatem: sed ²proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cujusque rei appellatio: qua non semper utimur. Nam & obscœna vitabimus, & fordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo vitio cavendo non mediocriter quidam errare solent, qui omnia quæ sunt in usu, etiamsi causæ necessitas postulet, reformidant: ¹ut ille qui in actione ²*Ibericas* herbas se solo nequicquam intelligente dicebat, nisi irridens hanc vanitatem *Cassius Severus*, *spartum eum* dicere velle indi-

¹ *Uille qui in actione, &c.*] *Spartum futex* est nexilis & vitilis, genitæ similis, frequentissimus in Hispania, teste *Plinio*. Unde cum orator *spartum* ut humilem dictionem vitaret, per circumlocutionem appellavit *herbam Hi-*

spanicam. *Turneb.*

² *Ibericas herbas se solo, &c.*] Diverfimode hunc locum explicant & emendant, *Franc. Robortellus*, *Lamp. Critic. part. 2. pag. 18.* & adversus illum *Car. Sigonius ibid. pag. 46. 147.*

¹ *Nec.*]

indicasset, ¹ *Nec video quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quam ipsum id quod vitabat.* ² In hac autem proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cujusque rei utitur, nulla virtus est: atque ei contrarium est vitium id quod apud nos *improprium*, ἄνεργον apud Græcos vocatur: quale est,

— *Tantum sperare dolorem.* Aut quod id oratione Dolabellæ emendatum à Cicerone annotavi, ³ *Mortem ferre.* aut qualia nunc laudantur à quibusdam, quorum est de ⁴ *cruce decernere*, verba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit proprium, protinus & improprii vitio laborabit: quia primum omnium multa sunt & græce & latine ⁵ non denominata. Nam & qui jaculum emittit, *jaculari* dicitur: ⁶ qui pilam aut sudem, appellatione privatim sibi assignata caret: & ut *lapidare* quid sit manifestum est, ita glebarum testarumque jactus non habet nomen. Vnde abusio, quæ *ἠγλαχρησις* dicitur, necessaria. *Translatio* quoque in qua vel maximus est orationis ornatus, verba non suis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, sed ad vim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. ⁷ Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ sunt ejus-

¹ *Nec.*] A. Gell. lib. 17.

² *In hac autem.*] Non est virtus proprietate verborum uti, sed ingens est flagitium improprie loqui tamen, apud *Diomedem* grammaticum *Cyriologia*, id est, locutionis proprietas, virtus orationis numeratur: cui *Acyrologia* opponitur. Sed *Diomedes* intelligit exultantem & elegantem orationem, aliter autem *Fabius*. *Turneb.*

³ *Mortem ferre.*] Videtur *Dolabella* dixisse *mortem ferre* pro *mori*, quæ locutio est impropria. alioqui *mortem ferre*, pro *alterius mortem æquo animo pati*, Latinum est & proprium. *Idem.*

⁴ *De cruce.*] Videtur inde esse locutio propria, quod illi significare voluerint, alicui per dolorem tormentorum

verba temere excidisse. in aliis codicibus legitur, *decernere*, ab usu ceciderunt. nam *decernere* olim significabat *pugnare & configere*. *Idem.*

⁵ *Non denominata.*] *Ulp.* Natura rerum inductum est, ut plura sint negotia quam vocabula. *Pith.*

⁶ *Qui pilam aut sudem.*] Forte pro *pila*, *pilum* legi posset, quod est nomen *teli & missilis*, sicque quadraret cum *sude*. quanquam *pilam jaculari* pro *mittere* dicere possumus. *Turneb.*

⁷ *Secundo modo.*] Quædam dictiones sunt *homonymæ*, quæ varias habent significationes, ab una tamen per similitudinem & analogiam profectas, dicunturque *homonyma analogæ*. *Turneb.*

eiusdem nominis, id, unde cætera ducta sunt: ut *vertex* est contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur: inde propter flexum capillorum, pars est summa capitis: & ex hoc, quod est in montibus eminentissimum. Recte, inquam, dixeris hæc omnia *vertices*, proprie tamen unde initium est. ¹ Sic *solea* & *turdi pisces*, & cætera. Tertius est huic diversus modus, cum res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut carmen funebre ² proprie *Nenia*, & tabernaculum ducis, *Augustale*. Item quod commune est & aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ³ ut urbem, Romam accipimus: & venales, *novitios*: & ⁴ *Corinthia*, æra: cum sint urbes aliæ quoque, & venalia multa, & tam aurum & argentum, quam *æs Corinthium*. Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud jam non mediocriter probandum: quod hoc etiam laudari modo solet, ut proprie dictum, id est quo nihil inveniri possit significantius: ⁵ ut Cato dixit *C. Casarem ad evertendam rempublicam sobrium accessisse*: ut Virgilius *deductum carmen*, & Horatius *acrem tibiam*, *Hannibalemque dirum*. In quo modo illud quoque est à quibusdam traditum proprii genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, ut, *Dulce mustum*: &, *Cum dentibus albis*. De quo genere alio loco dicendum est. Etiam quæ bene translata sunt, *propria* dici solent. Interim autem quæ sunt in quoque genere præcipua, *proprii* locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias virtutes *CUN-*

Stator

¹ Sic *solea* & *turdi*.] *Solea* piscis est planus, à similitudine *solea pedis nostri*. *turdus* quoque piscis est saxatilis, à similitudine *turdi avis*. Idem.

² *Proprie nenia*.] *Nenia* carmen est omne inconditum & quadantenus ineptum: sed ex proprietate & quadam *antonomasia* carmen funebre. Sic *Augustale* omnium ducum dicitur tabernaculum, potissimum tamen & per excellentiam *Augusti papilio*. Idem.

³ *Ut urbem Romam accip.*] Vid. Joh. Savaro ad Sidonii lib. 1. Epist. 6. p. 41.

⁴ *Corinthia æra*.] At videtur *æs Corinthium* proprium quid habuisse auri argentique ex incendio ejus urbis, mixtura. *Pith.*

⁵ *Ut Cato dixit Cajum Casarem*.] Scribit *Tranquillus Casarem* vini parcissimum fuisse, ut dixerit *Cato* solum *Casarem sobrium* accessisse ad evertendam rempub. In nomine *sobrii* proprietas est: significatur enim magna cura, diligentia, & provisio, qualis esse solet in *sobriis*. *Turneb.*

¶ *Possunt*

Etator est appellatus, ¹ possunt videri verba quæ plus significant quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adjuvant. Ego autem libentius emphasim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelligatur efficit, sed ut plus intelligatur. ² At obscuritas fit etiam verbis ab usu remotis: ut si ³ commentarios quis pontificum, & vetustissima fœdera, & exoletos scrutatus auctores, id ipsum petat ex his: ut quæ inde contraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire videantur. ⁴ Fallunt etiam verba vel regionibus quibusdam magis familiaria, vel artium propria, ut ⁵ *Atabulus ventus*, & ⁶ *navis Saccaria*, ⁷ & *In malaco sanum*. Quæ vel vitanda apud iudicem ignarum significationum earum, vel interpretanda sunt: sicut in his quæ *homonyma* dicuntur, ut, *Taurus* animal sit, an mons, an signum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio:

¹ *Possunt videri.*] Quando minus eloquimur, & plus tamen intelligitur, fit *emphasis*: quæ quanquam ad proprietatem referri videtur, tamen potius ad ornatum est redigenda. *Idem.*

² *At obscuritas fit, &c.*] Hieronymus in Ezechielem c. 13. Rhetor Victorinus dicebat: obscuritatem ex tribus fieri: rei magnitudine, doctoris imperitia, audientis durezza. *Passerat.*

³ *Commentarios.*] *Commentarii* pontificum de religione tractabant, sed ab ipso usque *Numa* erant inchoati, & deinceps alii atque alii ab antiquis pontificibus scripti. *Turneb.*

⁴ *Fallunt etiam.*] Hæc verba sunt referenda inter ea quæ dicuntur *glossæ* & *glossemata*. nam propter obscuritatem egent interpretatione. de his dictum est lib. 1. *Idem.* Gell. c. 10. l. 1. vide Suet. in Aug. Amm. Marcell. l. 30. Vide *Cæ-*

lium lib. 3. cap. 15.

⁵ *Atabulus ventus.*] Vide Joh. Savoro ad Sidon. Apol. lib. 1. Epist. 5. p. 35.

⁶ *Navis Saccaria.*] *Navis Saccaria* explicatur ab interpretibus quæ *saccos* fert, sed putem potius eam esse quæ in *saccis fert species aromaticas*. Apuleius quoque dixit *saccariam facere*, pro *exercere* (ut interpretantur) *saccorum negotiationem*. alii referunt etiam ad *saccar*. *Turneb.*

⁷ *Ut in Malaco.*] Hoc dictum abiit in proverbium. est autem ductum vel à medicina, vel ab arte *physiognomonum*. etenim sic ajunt, carnis mollitiem significare animi sanitatem & ingenii acrimoniam. nam *malacum* lingua græca significat molle. In aliis sic legitur, & *maltha* pro infano. nam *Lucilius* poëta (ut apparet ex Nonio) *maltham* posuit pro *infano*. *Idem.*

I Nec

fentio: ¹ nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis ejus differatur. ² Quibus adhuc pejor est mixtura verborum, qualis in illo versu,

³ *Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus, aras.*

Etiã interjectione, quæ & oratores & historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inferant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breve est. Nam Virgilius illo loco quo pullum equinum describit, cum dixisset,

⁴ *Nec vanos horret strepitus. ----*

compluribus insertis, alia figura quinto demum versu redit,

-- *Tum si qua sonum procul arma dedere,*

Stare loco nescit. ----

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solum, de cujus genere supra dictum est, quæ incertum intellectum facit, ut *Chremetem audiui percussisse Demeam*: ⁵ sed illa quoque, quæ etiamsi turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: ut si quis dicat, *visum à se hominem librum scribentem*. Nam etiamsi librum ab homine scribi pateat, male tamen composuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipso fuit. ⁶ Est etiam in quibusdam turba inanum verborum, qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili jungentes, miscentesque, ultra quam ullus spiritus

¹ *Nec traiectione, &c.] Hyperbaton transgressio est quæ verborum perturbat ordinem: tamen (ut ait Cornificius) aliquando potest usurpari, si obscuritatem non addit orationi, & eam efficit numerosiorem. Species ejus sunt quinque, *anastrophe, emesis, parentesis, synchysis & hystero-logia*. Idem.*

² *Quibus adhuc.]* Hoc est quæ dicitur *synchysis*. id est, *confusio*, quæ miscendo verba & confundendo obscuritatem parit. reperitur duntaxat apud poetas, nunquam apud oratores. *Idem.*

³ *Saxa.]* Virg. *Æneid.* 1.

⁴ *Nec, &c.]* Virg. *Georg.* 3.

⁵ *Sed illa quoque.]* Hanc ambiguitatem vitare sane debemus, priorem quidem semper, posteriorem sæpenumero. nam alioqui & *Cicero* & magni auctores in eam inciderunt. *Turneb.* *Sed illa quoque.]* *Lachetem* dicit supra lib. 7. cap. 9. de ambiguo.

⁶ *Est etiam.]* Productiores periodi, quæ uno spiritu pronunciarı non possunt, ipso vitio in obscuritatem incidunt. *Turneb.*

spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiam à quibusdam laboratur: neque id novum vitium est, cum jam apud Titum Livium inveniam fuisse præceptorem aliquem qui discipulos *obscurare* quæ dicerent, juberet, Græco verbo utens, *σκόλιον*. Unde illa scilicet egregia laudatio, *Tanto melior*: ne ego quidem intellexi. Alii brevitatis æmuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba, & velut satis sit scire ipsos quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego ¹ otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit. Quidam emutatis in perversum dictis, de figuris idem vitium consequuntur. Pessima vero sunt ² *ἀδρανόντα*, hoc est, quæ verbis aperta occultos sensus habent: ut, ³ *Conductus est cæcus secus viam stare: & qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse*. Ingeniosa hæc & fortia, ut ex ancipiti diserta credantur perficiunt. At persuasit quidem jam multos ista persuasio, ut id jam demum eleganter atque exquisite dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt hæc quæ cum intellexerint acumine suo delectantur, & gaudent non quasi audiverint, sed quasi invenerint. Nobis *prima* sit *virtus perspicuitas*, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi observatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque

¹ *Otiosum sermonem.*] Sermonem appellat *otiosum* Fabius, cum qui *vanus* est, nihilque aliis significat, cum non intelligatur. In antiquo codice legitur, *quem auditor suo ingenio intelligit*, potestque sic sensus constare, ut malus sit ille sermo qui sua facilitate non sit pervius, sed ad intellectum egeat magno auditoris ingenio. *Idem.*

² *Αδρανόντα*] *Αδρανόντα* nimis dicta pervertunt. sunt autem non intelli-

gibilia, propter sententiam pene ænigmaticam, ut exempla quæ à Fabio ponuntur, quorum vix potest erui sensus, cum ipse non exposuerit. *Idem.*

³ *Conductus est cæcus.*] Aut quod precio sit in viam ductus *cæcus*, ut aliquem observaret, quod ridiculum est ab *absurdo*: aut quod cum aliis ductus sit, ut stipem exigeret. forte vero latitat sensus aliquis abstrusior. *Idem.*

x Quare

que pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen: sed multis eum frequenter cogitationibus avocari: nisi tam clara fuerint quæ dicemus, ut in animum ejus oratio, ut Sol in oculos, etiamsi in eam non intendatur, incurrat. ¹ Quare non ut intelligere possit, sed ne omnino possit non intelligere curandum. Propter quod etiam repetimus sæpe quæ non satis percepisse eos qui cognoscunt, putamus. ² Quæ causa utique nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad plura & communia magis verba descendimus: cum id ipsum optime fiat, quod nos aliquando non optime fecisse simulamus.

¹ *Quare non.*] Non tam affectanda est perspicuitas, quam vitanda est obscuritas: quamquam qui obscuritatem vitavit, dilucidus erit. sed ita pronunciavit *Fab.* argutissimam sententiam. *Idem.*
² *Quæ causa.*] Verba sunt oratoris id repetentis quod dictum est aliquanto obscurius. *Idem.*

C A P. III.

De ornatu.

VENIO nunc ad *ornatum*: in quo sine dubio plus quam in cæteris dicendi partibus sibi indulget orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium, tenue præmium est, magisque vitiis carere, quam ut aliquam magnam virtutem adeptus esse videaris. *Inventio* cum imperitis sæpe communis: *dispositio* modicæ doctrinæ credi potest: ¹ & quæ

Rodolphus Agricola oratorem ait à cæteris maxime ornatu differre: quod idem *Fabius* innuit. est autem ornatu positus in singulis verbis, aut conjunctis, tum in *tropis*, *figuris*, *sententiis*, *amplificationibus*, *apta collocatione* & *compositione*. de quibus omnibus est deinceps acturus *Fabius*. Turneb.
¹ *Et quæ sunt artes.*] *Artificium* quod adhibetur ad orationis *œconomiam* & causæ utilitatem, latere debet, quia (ut ait *Fab.*) *ars desinit cum apparet*. at vero orator persæpe orationis cultum & ornatum ostentat. *Idem.*